

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІСІЇ З ВИВЧЕННЯ ПРИРОДНИХ БАГАТСТВ УКРАЇНИ (1919–1924)

Новгородовський В.В.

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Перша світова війна, революційні події 1917 р., наслідком яких стало громадянське протистояння на території України, спричинили економічну кризу. Розуміючи це, низка українських інтелектуалів, які займалися утворенням УАН, планували утворити інституцію, завданням якої було б дослідження всіх природних багатств країни. Так, академік Петроградської академії наук, голова Комісії з утворення УАН В.І. Вернадський запевняв, що розруху в країні вдасться подолати завдяки раціональному використанню всіх ресурсів, а для цього необхідно провести їхнє комплексне дослідження. Тому він пропонував за прикладом Комісії з вивчення природничих продуктивних сил (КЕПС), яка існувала при Петроградській академії наук, утворити Комісії з вивчення природних багатств України при Українській академії наук (УАН).

Оскільки Україна після розпаду Російської імперії отримала у спадок аграрну економіку, то дослідження у галузі сільського господарства мали стати одними з найважливіших. Після становлення УАН було сформовано Сільськогосподарський вчений комітет України (СГВКУ). Проте це не означало, що Академія відмовлялася від прикладних досліджень у аграрній галузі. Так, наприкінці листопаду 1918 – на початку 1919 рр. планувалося утворити низку природничо-сільськогосподарських інституцій, серед яких була Комісія з вивчення природних багатств України.

Офіційно вона оформилася 3 березня 1919 р. під час зборів низки вчених природознавців та агрономів, серед яких були академіки В.І. Вернадський, М.Ф. Кащенко, С.П. Тимошенко, П.А. Тутковський, професори Є.В. Опоків, О.В. Сперанський, В.А. Плотніков, О.В. Фомін, відомий агроном С.Л. Франкфурт та багато інших. Головною метою Комісії було об'єднання всіх наукових сил для дослідження відомостей про природні багатства України та пошук методів раціонального використання природних ресурсів країни. Водночас першочерговим завданням Комісії стало складання збірника «Природні багатства України», який став би основою для подальших досліджень природних ресурсів та виробничих можливостей країни.

Оформлення структури Комісії відбувалося протягом 1919 р. Так, першими секціями були теплова, будівельних матеріалів, підземних багатств та гідрологічна. У травні було сформовано хімічно-технічну секцію, а у червні – фізичну або прикладної фізики та сільськогосподарську.

Головним завданням сільськогосподарської секції була систематизація та підрахунок всіх відомих даних із сільськогосподарської галузі на території України. Секція приділяла значну увагу формуванню збірника, в якому мали бути введені всі дані, отримані внаслідок попередніх досліджень у галузі сільського господарства. Для цього члени комісії розробили відповідну програму, згідно з якою збірник був поділений на окремі «відділи».

Варто зазначити, що сільськогосподарські дослідження планувалися не

лише у сільськогосподарській секції. Так, гідрологічна секція займалася дослідженням меліорації та пошуком найоптимальніших способів побудови систем зрошення для сільськогосподарських угідь; фізична, маючи у своїй структурі геофізичну та метеорологічну підсекції, мала на меті дослідження впливу клімату на урожай, а також пошуку способів боротьби із засухою.

Протягом 1919 р. Комісія не припиняла власну науково-дослідну та організаційну роботу. Однак внаслідок громадянського протистояння у Києві 5 разів змінювалася влада, що у свою чергу негативно позначилося на організації наукової роботи всієї Академії в цілому та Комісії з вивчення природних багатств України зокрема. Особливо це стосувалося періоду денікінської окупації, під час якої державне фінансування науково-дослідних установ УАН було припинене.

Проте, незважаючи на політичну нестабільність, було проведено 7 загальних зборів Комісії, 2 прилюдних та 87 секційних засідань. У сільськогосподарській секції відбулося 6 засідань, хімічно-технічній – 8, фізичній – 21, гідрологічній – 32. На всіх секційних засіданнях були зачитані наукові доповіді з актуальних проблем прикладного природознавства, зокрема і сільськогосподарського напрямку: Г.М. Висоцький «До питання про влаштування інституту по досвідному ділу в справах сільського господарства», «Клімат України», «Пирій», А.В. Красівський «До питання про поділ України на природні гідрогеологічні райони у зв'язку з меліорацією», А.Г. Леше «Про меліорацію Дніпрових плавнів та Великого луку та виучування пійми ріки Дніпра у тому районі», Є.В. Оппоків «До питання про те, як зменшити, шляхом сільськогосподарсько-гідротехнічної меліорації, безприбуткові та малоприбуткові збагненні простори на Україні», Н.Ф. Томневич «До питання вивчення промисловоловецьких звірів і птахів на Україні» та інші.

Складна політична обстановка спричинила економічну кризу, у результаті якої вчені отримували недостатнє фінансування не лише для наукової діяльності, але й для проживання. Це, у свою чергу, спричинило кадрову кризу, оскільки низка науковців у пошуках кращого життя залишали науково-дослідну академічну роботу. Не винятком була і Комісія з вивчення природних багатств України, яка на початку свого існування налічувала 47 членів. Проте вже на початку 1920 р. кількість членів, які перебували у Києві і мали змогу здійснювати наукову діяльність, скоротилася. Спільне зібрання УАН провело декілька засідань у січні, на яких намагалися визначити точний склад членів Комісії та відповідно сформувати кошторис. Зваживши на те, що при гідрологічній, фізичній, хімічно-технічній та сільськогосподарській проводилася значна робота у 1919 р., академіки вирішили сформувати кошторис діяльності всіх чотирьох секцій у розмірі 169 480 крб. Примітним є той факт, що на діяльність сільськогосподарської секції з цієї суми було виділено 50 тис. Проте, через скрутне матеріальне становище Академії протягом 1920 р. Комісія відповідних коштів не отримала, що спричинило гальмування її роботи, а згодом і припинення діяльності окремих секцій, у тому числі й сільськогосподарської.

Станом на 1921 р. у структурі Комісії з вивчення природних багатств України залишилася одна діюча секція – гідрологічна. Її Головою був проф. М.І. Максимович. Секція здійснювала дослідження організації всього водного господарства України з метою меліорації земель, допомоги сільському господарству. Фактично секція продовжувала дослідження гідрогеологічних районів у зв'язку з меліорацією, формування зрошувальних систем для сільськогосподарських угідь та вивченням боліт.

Варто відзначити, що на II півріччя 1921 р. кошторис Комісії з вивчення природних багатств України був найбільшим серед всіх установ фізико-математичного відділу, а саме 79 692 000 крб. Очевидно, радянська влада намагалася відновити наукові дослідження природних ресурсів України з метою відновлення та розвитку економіки країни.

За відсутності належного фінансування ВУАН штат Комісії скоротився до секретаря, посаду якого займав В.В. Різниченко, у той час як її голова входив до штату фізико-математичного відділу. З метою не допустити розпад інституції, керівництво другого відділу ВУАН направило клопотання до Народного комісаріату освіти УСРР (НКО) про виділення додаткових асигнувань для відновлення Комісії та її секцій, зокрема сільськогосподарської. Проте клопотання не дало жодних результатів. У 1924 р. фізико-математичний відділ ВУАН представив план наукової роботи та список установ, у якому Комісія з вивчення природних багатств була відсутня. Таким чином, можна говорити про фактичне припинення існування інституції.

Разом з тим, на всесоюзному рівні у Москві в 1923 р. було проведено конференцію, присвячену вивченню продуктивних сил. Згідно з рішенням цієї конференції у всіх республіках СРСР мали б пройти подібні з'їзди, метою яких стала розробка плану дослідження природних ресурсів та пошук найраціональніших способів їх використання. Відтак, незважаючи на фактичне припинення діяльності Комісії з вивчення природних багатств України на початку 1924 р., НКО УСРР створив міжвідомчий Організаційний комітет, маючи на меті відновити та оптимізувати дослідження природних ресурсів країни.

Так, 28 грудня 1924 – 5 січня 1925 рр. відбувся I Всеукраїнський з'їзд з вивчення продуктивних сил та народного господарства, на якому були зачитані наукові доповіді з природничих галузей, у тому числі пов'язаних із сільськогосподарською наукою: акад. Б.І. Срезневський «Комплексний метод вивчення посухи», акад. Є.П. Вотчал «Прижиттєве використання лісу». Крім того, цей з'їзд фактично розпочав справу перетворення, реорганізації Комісії з вивчення природних багатств України у постійну Комісію з вивчення продуктивних сил України (УКОПС).

Таким чином, попри складну матеріальну, політичну ситуацію, Комісія з вивчення природних багатств України намагалася продовжувати власну наукову діяльність, у тому числі й в сільськогосподарській галузі науки. Проте скрутне становище ВУАН у 1921–1923 рр. стало причиною тимчасового припинення діяльності Комісії.